

hakikat adamı
**MEHMET ÂKİF'E
ARMAĞAN**

2011 MEHMET ÂKİF YILI VE VEFATININ 75. YIL DÖNÜMÜ ONURUNA

Editör:
Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Editör Yardımcısı:
Doç. Dr. Ahmet Çaycı

Tasarım:
Mınyatü@k

Düzeltili:
İbrahim Demirci

Baskı:
Erman Ofset

ISBN 978- 605-62054-0-8

Konya, Nisan 2011

Bu eserin bütün hakları saklıdır.
Yazılı izin alınmadan iktibas edilemez, kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Mehmet Âkif'in Hadis Kültürü Üzerine

Mehmet Eren

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Giriş

Mehmet Âkif'in *Sırât-ı Mustakîm* ve devamı olan *Sebilürreşad* mecmualarında seri yazıları çıkmıştır. Bu yazıların bir kısmı, bazı Kur'ân ayetlerinin tefsirine dairdir. Bir kısmı da, değişik dillerden yapmış olduğu tercümelere aittir. Ayrıca, Balkan Harbi ve Millî Mücadele yıllarında değişik camilerde verdiği vaazlar ile irat ettiği hutbelerin özet metinleri de, yine bu mecmuada neşredilmiştir.

Kur'ân tefsirine dair yazıları ile vaaz ve hutbelerinin incelenmesi, kanaatimizce Âkif'in genel olarak "dini", özel olarak da "Kur'ân ve Sünnet" kültürünü ortaya koymada önemli ölçüde yardımcı olacaktır. Âkif, konuşmalarında ve yazılarında, zaman-zaman birçok ayet ve hadis kullanır. Bu yazıda, onun *Tefsir Yazıları* ile *Vaaz ve Hutbeleri*'nde¹ ve *Safahât*'inde² mevzu bahis ettiği hadisler, konularına göre düzenlenerek verilecektir. Böylece, büyük şair ve edibimizin hadislerle verdiği mesajlardan bir demet sunmuş olacağız.

1. Din kardeşliği

Âkif'in en çok üzerinde durduğu konu, Müslümanların din kardeşliği, onların birlik-beraberliğinin önemi, ayrılık/tefrikanın büyük bir tehlike olduğu hususudur. O, bu konuları işlerken, ilgili ayet ve hadisleri zikredip açıklamakta, kardeşliği, birlik-beraberliği tekrar temin etme hususunda muhataplarını uyarmaktadır.

Âkif şöyle der: "Azıcık dikkat olunursa görülür ki, şeriat-i mutahharanın hemen bütün ahkâmı uhuvvet, vahdet esasını tahkim eylemektedir. Namazlar, haclar, zekâtlar, şahadetler, oruçlar, aynı kibleye tevaccühler, hep

¹ Abdülkadiröğlu Abdülkerim - Nuran, *Mehmed Âkif'in Kur'ân-ı Kerim'i Tefsiri, Mec'ıza ve Hutbeleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

² Mehmet Âkif Ersoy, *Safahât*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul 2006.

Müslümanları birbirine bağlayacak vasıtalarıdır. Efendimiz hazretleri “Müslümanların haline aldırmanın Müslüman değildir”³ buyuruyorlar. Bizler, “Hiçbir Müslüman’ın vücuduna bir diken batmaz ki, onun acısını kendimde duymuş olmayayım”⁴ diyen bir Peygamber’in ümmetiyiz.⁵

Peygamber (a.s.) buyuruyor ki: “Dünyadaki Müslümanların hepsi bir vücudun a’zâ-yı muhtelifesi gibidir. Birisine bir elem isabet etti mi, diğerleri de duyacaklar.”⁶ Müslümanlık, yalnız kelime-i şahadet ile, yalnız beş vakit namaz ile, yalnız ibâdât-ı bedeniye ile değildir. Ben bu sözü aklımdan, cebimden söylemiyorum. Bakınız Peygamberimiz ne buyuruyor: “Bir adam ki, Müslümanların derdiyle dertlenmez, onların felaketinden müteessir olmaz, imdadına koşmaz, o adam hiçbir vakit Müslüman olamaz.”⁷

Âkif yine şöyle der: “Âyât-ı kerime var, nâmütenâhî ehâdis-i şerîfe var ki, efrâd-ı müslimînden biri, diğer dindaşlarını kendi öz kardeşi bilmedikçe, onların meserretiyle mesrûr, musibetiyle-mâtemiyle mahzûn olmadıkça, tam Müslüman olamaz. İmanın kemâli, cemaat-i müslimîne sımsıkı sarılmakla kaimdir. “Bütün Müslümanlar bir araya gelerek, tek bir vücudu meydana getiren muhtelif uzuvlara benzerler. İnsanın bir uzvuna bir hastalık, bir acı isabet etse, diğer uzuvların kâffesi o hasta uzvun elemine ortak oldukları gibi, bir Müslüman da diğer dindaşlarının acısına, musibetine, mâtemine kâbil değil bigâne kalamaz. Kalabiliyorsa, demek ki Müslüman değil.” “Bir müminin diğer mümine karşı vaziyeti, yekpâre bir duvarı vücuda getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı aldığı vaziyet gibidir. Öyle olacaktır, öyle olmalıdır”⁸ hadis-i şerîfini elbette işitmişsinizdir.⁹

Başkasını kendine tercih etme hususunda Âkif, Yermük savaşında yaşanan Huzeyfe el-Adevî’nin olayını nakleder. Huzeyfe, yanındaki azıcık suyu

³ Bu ve benzer metinli rivayetlerin Hz. Peygamber’e nispetinin zayıf olduğu görülmektedir. (Süyûtî, *el-Leâli el-Masnû’a*, Beyrut 1403, II, 316-317; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-zâife*, Beyrut 1405, I, 321). Âkif, bu rivayeti şu şekilde de tercüme eder: “Kim, Müslümanların dardını kendine mâl etmezse, onlardan değildir” (*Safahât* s. 288. Burada, hadis ilgili şüir başlığı olarak konulmuştur).

⁴ Ana hadis kaynaklarında bu şekilde bir metin yoktur. Ancak: “Bir Müslüman’ın, diken batması veya daha büyük bir musibete duçar kalmasından dolayı, ya sevap kazanacağı veya hatalarının bağışlanacağına” dair sahîh hadisler vardır (Buhârî, “Merda”, 1, 3; Müslim, “Birr”, 46-51).

⁵ Abdülkâdiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 42-43. Yine bk. s. 116-117. Hadis olarak nakledilen bu ifadenin şüir halinde bir dörtlükte söylenişi için bk. *Safahât* s. 170.

⁶ Bu hadis için bk. Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66, 67.

⁷ Abdülkâdiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 120.

⁸ Buhârî, “Salât”, 88; “Edeb”, 36; Müslim, “Birr”, 65; Tirmizî, “Birr”, 18; Nesâî, “Zekât”, 67.

⁹ Abdülkâdiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 144.

içirebilmek için yaralılar arasında amcaoğunu aramaktadır. Onu bulup tam suyu içirecekken, öte taraftan başka bir yaralının iniltisi işitilir. Amcazadesi suyu ona götürmesini işaret eder. O kişi, Hişâm b. el-Âs imiş. Huzeyfe ona suyu içirmek üzere iken, bu defa biraz öteden bir inilti daha duyulur. Şimdi de Hişâm suyu içmek istemeyerek, gözüyle o inilti sahibine götürmesini işaret eder. Huzeyfe yanına vardığında o kişiyi ölmüş bulur. Suyu yetiştirmek üzere hemen Hişâm'a ve amcazadesine koşmuş, ne yazık ki onlar da ruhlarını teslim etmişlerdir.¹⁰

2. Birlik-beraberliğin (cemaatin) önemi

Müslümanlar için birlik-beraberliğin önemini ve faydasını, ayrılık-tefrikanın da zararını ve kötülüğünü dile getiren bir grup hadis vardır. Bu hadislerde, Peygamber (a.s.), Müslüman toplumun çeşitli fırkalara/gruplara bölünmemesini isteyerek, fertlerin birliğe (cemaate) sarılmasını, tefrikadan uzak durmasını kesin bir dille tavsiye etmişlerdir. Hadis kaynaklarında, Müslümanların siyasi istikrarı korumaları için yöneticilere itaati emreden, Müslüman toplumun geneliyle birlikte olmanın önemini dile getiren ve Allah'ın cemaatin yanında olduğunu ifade eden rivayetler bulunmaktadır.

Âkif, Müslümanların birlik-beraberliğinin önemini şu şekilde dile getirir:

“Şu vahdet târumâr olsun” deyip saldırma İslâm'a,
Uzaklaşsan da imândan, cemaatten uzaklaşma.
İşit, bir hük-m-i katî var ki, istinâfa yok meydan:
“Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan”¹¹

Şairimiz bu konuyu şu cümlelerle açıklar: “Acaba şeriat-i İslâmiye kadar, cemiyeti, cemaati, vahdeti, vifâkı, uhuvveti, samimiyeti telkin eden bir din gösterilebilir mi? Peygamberimiz *büniye'l-islâm alâ hams*¹² (İslâm beş temel üzerine kurulmuştur) buyuruyor. Dinin beş muazzam direği vardır ki, beşi de doğrudan-doğruya birliği, vahdeti istilzam eder... Sonra, bütün ibadetleri bir lisan ile yani lisan-ı Kur'ânla, Arap lisanıyla eda edilen Müslümanlar arasında ayrılık-gayrılık hisleri hüküm sürüyorsa, bunlar yekpare bir ümmet vücuda getirmekten uzakta bulunuyorsa, (birisi) şeriatı, İslâm'ı hangi yüzle,

¹⁰ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 41, 166. Bu olay için bk. Beyhakî, *Şüabü'l-îmân*, Beyrut 1410, III, 260. Diğer bir rivayette, aynı olay başka üç kişi hakkında anlatılır (Tabarânî, *el-Mucemü'l-kebir*, Musul 1404, III, 259; Hâkim, *Müstedrek*, Beyrut ts., III, 270; Beyhakî, *Şüabü'l-îmân* III, 260).

¹¹ *Safâhat* s. 433.

¹² Buhârî, “İmân”, 1-2; Müslim, “İmân”, 19-22; Tirmizî, “İmân”, 3; Nesâî, “İmân”, 13.

hangi hakla muâheze edebilir?”¹³ “Sahabe-i kiram efendilerimizin giydikleri libaslar neresinden eskirdi, bilir misiniz? Omuzlarından. Çünkü daima cemaatle kıldıkları namazda saflar âdeti sabun kalıpları gibi idi. O ayrı-ayrı vücutlar, yekpare birer duvar kesilirdi. Aralarından su sızmaz, hava geçmezdi. Görüyorsunuz ya, Efendimizin (a.s.) safları düzeltmeye atf buyurdıkları ehemmiyet¹⁴ neden dolayı imiş. Hep cemaat-i müslimîn arasındaki vahdeti temin.

Örülür enli omuzlarla birer canlı hisar
Bu yaman safların âhengi hakikat müthiş
Sanki yalçın kayalar yan yana perçinlenmiş
Öyle bir cephe kesilmiş ki: Müselsel iman,
Hangi imana dokunsan taşacak itmînân¹⁵

Vahdetin namazdaki bu tezahürü, namaz haricinde de böylece devam eder giderdi. O sayededir ki, İslâm Efendimizin risâlet-i celîlerinden itibaren yirmi-otuz sene zarfında dünyayı kuşatmıştı.¹⁶

Âkif, kardeşlik ve yardımlaşma ile ilgili hadislerle işaret ettiği bir konuşmasında şu hususlara yer verir: Hayra matuf olan bütün işlerde, bütün hareketlerde din kardeşine elinden geldiği yardımı, fedakârlığı esirgememek her mümine farizadır. Bu farizayı ihmal eden, dindaşının elemine iştirak etmeyen bir ferdin, cemaat-i İslâmiye erkânından, efrâdından sayılamayacağı Efendimiz tarafından sarahaten bildirilmiştir.. “Cemaatten uzaklaşmak Allah’tan uzaklaşmaktır”¹⁷, “Allah’ın eli cemaatin üzerindedir”¹⁸, “Cemaat rahmettir, ayrılık azaptır”¹⁹, “Müslümanların birbirlerine karşı vaziyeti, yekpâre bir binayı meydana getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı vaziyeti

¹³ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 164-165.

¹⁴ Cemaatte namaz kılarken, safların düzgün ve sık olması gerektiğine ve Rasûlullah’ın buna çok önem verip saf tutma düzeniyle bizzat ilgilendiğine dair kaynaklarda birçok hadis bulunmaktadır. Bunların bir kısmında, “safların düzgün tutulmadığı takdirde, o saflar gibi kalplerin de birbirinden uzaklaşacağı” ifade edilmektedir (Ebû Dâvûd, “Salât”, 93).

¹⁵ *Safahât* s. 359.

¹⁶ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 133, 144-145.

¹⁷ “Bir karşılık mesafe bile olsa, cemaatten ayrılan, geri dönmedikçe boynundan İslâm bağını çıkarmış olur” şeklindeki rivayet için bk. Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 27; Tirmizî, “Edeb”, 78; Ahmed b. Hanbel IV, 130, 202. Bu mecâzi ifadeyle anlatılmak istenen şudur: Yuları çıkarılıp salıverilen bir hayvanın kaybolarak helak olma ihtimali çok kuvvetli olduğu gibi, insan da kendisini koruyan İslâm bağını çıkarmıca helak olacaktır.

¹⁸ “Allah’ın eli cemaatte beraberdir” rivayeti için bk. Tirmizî, “Fiten”, 7. Bir hadisin sonundaki: “Zira Allah’ın eli, cemaat üzerindedir. Şeytan ise, cemaatten ayrılanla birlikte koşmaktadır” cümleleri için bk. Nesâî, “Tahrîmü’l-dem”, 6. Değerlendirme ve açıklamalar için bk. Münâvî, *Fezûl’-kadir*, Beyrut 1391, VI, 460.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel IV, 278, 375; Zerkeşi, *et-Tezkire*, Beyrut 1406, s. 77; Sehâvî, *el-Makâsidi’l-hasene*, Beyrut 1405, s. 273; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, Beyrut 1405, II, 276; Münâvî, *Fezûl’-kadir* III, 357.

gibidir”, “İmanın tam olması için, Müslümanlardan her birinin diğerini kendi nefsi kadar azîz, muhterem, mültezem tutması elzemdir”²⁰ meâlinde birçok ehâdis-i şerîfe varit olmuştur ki, hepsi ümmet-i İslâmiye arasında vahdet, teâvün, ittifak, tenâsur husûlünü âmirdir. “Cemaat-i Müsliminden bir karış ayrılan kimse, Müslümanlık ribkasını (bağını) boynundan çıkarıp atmış olur”, “Ümmet-i İslâmiye arasında tefrika çıkaran, fesat çıkaran bizden değildir”²¹ gibi birçok ehâdis-i şerîfe daha vardır ki, her biri ümmet-i İslâmiyenin yekvücut olmasını emrediyor. Müslümanlar arasındaki vahdet, İslâm’ın ilk devirlerinde tasavvurların fevkine çıkmıştı.²²

3. Tefrikanın zararı

Osmanlı Devleti dağılmaya başladığında, farklı milletlerin devletten ayrılmasının zararına sık-sık işâret eden Âkif, birlik-berâberliğin önemini anlatırken şu hadisi çok kullanır: “Herhangi bir ırkçılığa çağırın bizden değildir. Bir ırkçılık davası üzerine savaştan bizden değildir. İrkçılık davası üzere ölen bizden değildir.”²³

Âkif bu konuda şöyle der: “Hasebin, nesebin hiçbir kıymeti olmadığını bildiren ehâdis-i kerîme pek çoktur. Haccetü'l-vedâdaki ihtar-ı Peygamberî, ümmetin kıyamete kadar hatırından çıkmamalıdır.²⁴ Müslümanlıkta kavmiyet yoktur. Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet davasında bulunamazsınız. Peygamberimizin bin üç yüz bu kadar sene evvel ümmetine bildirdiği bu hakikati hatırınızdan çıkardığımız gibi dünyanız azap, âhiretiniz ise büsbütün haraptır. Felâket-i hâziranın nâmütenâhî esbabı var ki, en birincisi kavmiyet yüzünden meydana gelen tefrikadır.. İşte tıpkı bunun gibi, ecnebinin de bugün akıncıları var ki, o akıncıları, *taliatü'l-ceyşleri* (öncü kuvvet-

²⁰ Kaynaklarda bu şekilde bir hadis metnine rastlanamamıştır. Ancak: “Kişinin, kendisi için sevip istediğini, din kardeşi için de sevip istemedikçe, kâmil bir mümin olamayacağını” bildiren sahih hadisler vardır (Buhârî, “İmân”, 7; Müslim, “İmân”, 71-72).

²¹ Âkif, men ferraka feleyse minnâ şeklindeki metni böyle tercüme etmiştir. Kanaatimizce bu hatalı bir çeviridir. Zira ferraka kelimesinin geçtiği hadisler, daha çok “yakın akraba olan savaş esirlerinin birbirinden ve köleler ile cariyelerin satış veya hibe akitlelerinde çocuklarından ayrılması” hususundadır. Buna cevaz veren âlimler, çocuğun temiz veya buluş çağına ulaşmış olmasını şart koşmuşlardır. İlgili hadisler için bk. Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 123; Tirmizî, “Büyü”, 52; “Siyer”, 17; İbn Mâce, “Ticaret”, 46; Dârimî, “Siyer”, 39; Ahmed b. Hanbel V, 412, 413, 414; Münâvî, *Feyzül-kadir* VI, 187.

²² Abdülkadirioğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 165-166.

²³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 112. Değerlendirme ve açıklama için bk. Münâvî, *Feyzül-kadir* V, 386.

²⁴ Herhalde şu sözler kastediliyor: “Sadece, takva ile olan üstünlük hariç, ne Arap’ın Acmen’e, ne de Acmen’in Arap’a; ne kırmızı ciltlinin siyah ciltliye, ne de siyah ciltlinin kırmızı ciltliye her hangi bir üstünlüğü vardır.” Bu cümlelerin yer aldığı rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel V, 411.

leri), tefrikadır.²⁵ “Değil akvâm-ı ibtidaiye, en terakki etmiş milletlerde bile asabiyet gürlütleri en müthiş muhâsamâta sebebiyet verir” diyen Âkîf, bir Yahudinin iki kabile arasındaki hicretten önceki savaşları hatırlatıp kıskırtması sebebiyle Evs ve Hazreçli gençlerin neredeyse kavgaya tutuşacak bir duruma gelmelerini belîğ bir üslupla anlatmaktadır.²⁶

Bazı rivayetlerdeki “cahiliyet davası gütme” ifadesi, Evs ve Hazrec kabilelerinin Müslüman olmazdan önceki durumlarına işaret eder. Çünkü o dönemde, bu iki kabile arasında birbirine karşı düşmanlık ve kin oluşmuş, aralarında uzun süren savaşlar meydana gelmiştir. Onlar, İslâm dinini kabul ederek Müslüman olduktan sonra, bu hak din sayesinde birbirini seven kardeşler haline gelmişler, iyilik ve takvada yardımlaşır olmuşlardı.

Önceden kâfir olmaları sebebiyle uçurumun kenarında iken, Allah onları imana hidayet etmek suretiyle oradan kurtarmıştır. Bu hususa işaret eden ayetin meali şöyledir: “Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm’a) sınıksız yapışın, parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz, birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O’nun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken, oradan sizi O kurtarmıştı. İşte Allah, ayetlerini size böyle açıklar ki, doğru yolu bulasınız.” (Âl-i İmrân 3/103)²⁷

Huneyn savaşında elde edilen ganimetlerin taksiminde, kendisini “başkalarına çok verdi” diye ayıplayanlara, Rasûlullah Allah’ın bu nimetini hatırlatarak şöyle hitap etmiştir: “Ey Ensârlılar, sizler dalâlette değil miydiniz?

²⁵ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 35, 43, 79, 100. Yüzcüncü sayfada hadisin cümlelerinin Arapçaları da verilmiştir. Dolayısıyla kitabın 73. sayfasında eksik olan hadis metni de herhalde budur.

²⁶ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 133-134. Âkîf, *Safahat*’ta da şu rivayeti nakleder: “Nizâr evlâdi: ‘Yetişin ey Nizâroğulları!’, Yemenliler de: ‘Yetişin ey Kahtânoğulları!’ dedi mi, hemen tepelerine felâket iner. Hemen Allah’ın nusreti (yardımı) üzerlerinden kalkar: Hepsine birden de kılıç musallat olur” (Safahât s. 189. Konuyla ilgili beyitler için bilhassa bk. s. 192).

Hadis kaynaklarında Âkîf’in naklettiği bu rivayeti bulamadık. Cahiliye döneminde insanlar başlarına kötü bir olay geldiği zaman “yetiş ey filân” diye bağırarak yakınlarını yardıma çağırırlardı. Rasûlullah (a.s.) bu kötü alışkanlığın terk edilmesini istemiştir (İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, Kâhire 1385, II, 120). Benî Müstalik/Müreyssî savaşından dönerken iki gencin dövüşmesi sebebiyle, Muhâcir ile Ensâr’dan bazıların birbirlerini yardıma çağırması üzerine, Hz. Peygamber “bu cahiliye çağırışı da ne demek oluyor” şeklinde onları uyardıktan sonra: “Kişi, kardeşine -ister zalim isterse mazlum olsun- yardım etsin. Eğer zalimse, onun zulüm yapmasına engel olsun. Bu ona yardım demektir. Şayet mazlumsa (zulümden kurtulması için) ona yardım etsin” buyurmuştur. Bu olayın anlatıldığı hadisler için bk. Buhârî, “Menâkıb”, 8; “Tefsîr”, sûre 63, 7; Müslim, “Birr”, 62-64; Tirmizî, “Tefsîr”, sûre 63, 4.

²⁷ Âkîf bu ayetler için şöyle der: “İşte bin üç yüz bu kadar sene evvel nâzil olan bu âyât-ı celîlenin hükmü kıyamete kadar bakidir. Sebe-i nüzûlü olan vaka, maalesef tekerrür edip duruyor. Binaenaleyh Müslümanlar aralarında ayrılığı gayrlılığı mücîp olacak en ufak hadiselerden, dargınlığı intaç edecek (doğuracak) en hafif hareketlerden, sözlerden katıyen çekinmelidir” (Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e., s. 134).

Allah benim sebebimle sizi hidayete erdirmemi mi? Parça-parça değil miydiniz? Benim sebebimle kalpleriniz birbirine ısınmadı mı, Allah onları birleştirmedimi mi? Fakirler değil miydiniz? Benim sebebimle Allah sizi zengin yapmadı mı?" Peygamber (a.s.), her bir cümleyi söyledikçe, onlar: "Tabii. Şüphesiz Allah ve Rasûlü, en büyük ihsan ve nimet sahibidir" diyorlardı.²⁸

Muhammed b. İshak gibi bazı âlimler yukarıdaki ayetin, Evs ve Hazrec kabileleri hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Şöyle ki: Bir Yahûdi, Evsli ve Hazrecli kişilerin olduğu bir topluluğun yanından geçerken aralarındaki birlik ve dirliği görünce, buna çok hayıflanmış. Hemen yanındaki kişiyi göndererek, onların arasına girip oturmasını ve iki kabile arasında yapılmış olan Buâs vb. gibi savaşlarda birbirlerine yaptıklarından bahsetmesini istemiştir. O kişi verilen görevi yapınca, çok geçmeden orada bulunanlar birbirlerine bağırıp-çağırma başlamışlar, harekete geçerek parolalarını haykırmışlar ve silahlarını istemişlerdir. Nihayet *Harre*'de karşılaşmak üzere sözleşmişler. Bu durum Peygamber'e (a.s.) ulaşınca, yanlarına gelerek onları sakinleştirmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ben aranızda olduğum halde câhiliyet davası mı güdüyorsunuz?" Sonra yukarıda meali verilen Âl-i İmrân sûresinin 103. ayetini onlara okumuştur. Bunun üzerine onlar, yaptıklarına pişman olup anlaşarak birbirlerine sarılmışlar ve silahlarını bırakmışlardır.²⁹

4. Güzel ahlâkın önemi

Âkif, "İslâm güzel ahlâktır"³⁰ şeklindeki açıklamasından başka, güzel ahlâka dair hadislerden bir kısmını zikreder. Bunlardan biri şu rivayettir: Bir kişi Peygamberimize: "İslâm nedir, ya Resûlallah?" diye sorunca, "İslâm, hüsn-i ahlaktan ibarettir" buyurdular. Yine sordu: "Ya Resûlallah, hüsn-i huluk nedir?" Buyurdular ki: "Sana darılan, seninle rabitayı (ilişkiyi) kat eden (kesen) adamla barışmandır. Seni mahrum bırakana bilmukabele ver-mendir. Sana zulmedeni de hoş görüp affetmendir."³¹

²⁸ Buhârî, "Megâzi", 56; Müslim, "Zekât", 139. Konunun anlatıldığı diğer hadisler için bk. Buhârî, "Temenni", 9; "Menâkıbu'l-ensâr", 1, 2; Müslim, "Zekât", 133-135; Tirmizî, "Menâkıb", 65; İbn Mâce, "Mukaddime", 11; Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde muhtelif yerler.

²⁹ İbn 'Abdilber, ed-Dürer, Kâhire ts., s. 235-236; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kısr'ânü'l-'Azîm*, Beyrut 1388, I, 389. İkrime, bu ayetin, onlar hakkında, İfk hâdisesindeki tavırlarından dolayı nazil olduğunu söylemiştir.

³⁰ "Müslümanlık, huy güzelliğinden ibarettir" şeklinde tercüme edilen rivayet, şüire başlık olarak konmuşur (Safahât s. 292). Rivayet için bk. Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, Beyrut 1979, III, 17 (h. no: 5225).

³¹ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 103. "İslâm nedir", "hüsn-i huluk nedir" kısımları bu hadiste yoktur. Sonraki cümleleri, Rasûlullah (a.s.), Ukbe b. Âmir'in (r.a.) üstün/faziletli amelleri sorması

Şairimiz bir vaazında şöyle der: “Ey cemaat-i Müslimîn, belki işitmişsinizdir. Hz. Âişe vâlidemizden Efendimiz’in ahlâk-ı seniyyelerini hulâsaten beyan buyurmalarını rica etmişler. Ümmü’l-müminîn efendimiz de: “Kur’ân okuduğunuz yok mu? İşte o Nebiyy-i Muazzam’ın ahlâkı baştan-başa Kur’ân idi”³² buyurmuşlar. Yani, Peygamberimizin bütün harekâtı, sekenâtı tamamıyla Kitâbullah’a uygundu. Ona zerre kadar aykırı düşecek hiçbir tavrı, hiçbir hali görülmemiştii, yoktu. Ümmet için, Peygamberini muktedâ (uyulacak kişi) tanımak, onun sîretini (hayatını), onun mesleğini (yolunu) kendisine örnek edinmek lâzım değil midir? Elbette lâzımdır.³³

5. Dünya nimetlerinden istifade etmek

Âkif şöyle der: “Hz. Ömer’in ashab arasındaki mevkiini hepimiz biliriz. Peygamber efendimizden sonra peygamber gelmesine imkân olsaydı Ömer gelecekti.³⁴ İşte bu sahâbi-i muazzam, bir gün Medine’yi dolaşırken, pejmürde kıyafetli dilenci kılıklı miskin-miskin oturan birini görünce: “Böyle miskin tavırlarla dinimizi öldürme, hay Allah’ın kahrına uğrayas!” diyerek, elindeki kırbaç herifin omzuna indirdi. Zaten Efendimiz (a.s.) de, kudreti varken libasına (elbisesine) itina etmeyen bir sahâbîye: “Cenab-ı Hak, sana verdiği nimetin âsârını (tezahürlerini) senin sırtında görmekten hoşlanır”³⁵ buyurmuştu. İsrâf etmemek şartıyla yiyip içmek meselesine gelince, dünyada bu kadar sıhîh bir kanun olamaz. “Yiyiniz, içiniz, ama israf etmeyiniz” ayeti (A’râf 7/31) ile “Mide hastalık evi, perhiz ise devanın başıdır” hadisi³⁶ tıbbın hulâsasıdır.³⁷

üzerine söylemiştir (Ahmed b. Hanbel IV, 148, 158-159; ayrıca bk. III, 438).

³² Hz. Âişe’den “Rasûlullah’ın (a.s.) ahlâkı Kur’ân idi” şeklinde nakledilen söz, uzun bir hadisin içinde geçer (Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 139; Ebû Dâvûd, “Tatavvu”, 23; Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 2; Dârimî, “Salât”, 165; Ahmed b. Hanbel VI, 91, 163).

³³ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 173.

³⁴ Bu konuda, metinleri birbirine yakın, ama sahih olmayan iki rivayet vardır: 1. “Ben size peygamber gönderilmemiş olsaydım, mutlaka Ömer gönderilirdi” (Süyûtî, Leâli I, 302; Münâvî, Feyzu’l-kadir V, 235). 2. “Benden sonra peygamber olsaydı, mutlaka Ömer b. el-Hattâb olurdu” (Ahmed b. Hanbel IV, 154; Tirmizî, “Menâkıb”, 17; Hâkim, Müstedrek III, 85). İkincinin, birinciye göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

³⁵ Hz. Peygamber’in, zengin ama pejmürde kıyafetli Mâlik b. Nadla’ya: “Allah sana bir mal verdiği zaman, O’nun nimet ve kereminin eseri/izi üzerinde görünsün” sözü için bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 14; Tirmizî, “Bir”, 63 (hasen-sahih bir hadistir, der); Nesâî, “Zinet”, 54, 82; Ahmed b. Hanbel III, 473; IV, 136-137. Ayrıca bk. Tirmizî, “Edeb”, 54; Münâvî, Feyzu’l-kadir II, 293, 298.

³⁶ Bu ifadenin, Rasûlullah’ın sözü olarak nakli sahih değildir. Sehâvî, Makâsîd s. 612; Süyûtî, Leâli II, 208.

³⁷ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 69-70. Yine bk. s. 117.

6. İslâm'ın şiire bakışı

Şairliğiyle meşhur olan Âkif, İslâm'ın şiire yaklaşımı hakkında şöyle der: “Şeriat-i ğarrâ-yı İslâmiye, şiirin temeyyüzünü makbul, murdarını medhul görür. Peygamber efendimiz hazretleri, ashabı kiram içindeki şairlerin neşâidini dinledikten başka, devr-i cahiliyette yetişmiş söz erleri de, şiirlerinin kıymetine göre takdir buyrulurdu. Hamasetteki mevkii erişilemeyecek kadar yüksek olan Antere, kendilerinin anı'l-ğiyâb mazhar-ı istihsânı olan bir şair-i bahtiyar idi. Hz. Ömer'in hafızasındaki şiirler biter-tükenir gibi değil idi. Hatta Hz. Abbas: “Ali derecesinde kudret-i ilmiyesi, Ömer kadar mahfûzât-ı şî'riyyesi olan adam görmedim” derdi.³⁸ Ayrıca Âkif şu mısralarıyla Rasûlullah'ın hikmetli şiirleri sevdiğine dikkat çekmektedir:

Sade pek sövme ki, Peygamberimiz şî'ri sever
Vâkıa “inne mine's-şî'ri...” büyük bir nimet
Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin hikmet³⁹

7. Allah'ın kanunları (sünnetullâh)

Âkif, toplumların çöküş sebepleri hususunda şu tespitte bulunur: “Hiçbir kavim gösterilemez ki, kendisi zillete, esarete, mahkûmiyete istihkak kesbetmeden inkıza gitmiş olsun. Hiçbir millet görülemez ki, mülküne sahip olmak istidadını kaybetmeden vatan elinden çıkmış bulunsun. Cenabı Hakk'ın bir takım kavânîni, kavânîn-i ezeliyesi vardır. Evet, o kanunlar, hem ezeldir, hem ebedidir. Hiç de değişmez. “İslâm ki, din-i fitrîdir, onun ahkâm-ı bülebine isyan, fitratın lâ yeteğayyer kanunlarına karşı isyandır. Bunun cezası ise, dünyada haybet, ukbâda hızlandır.” “Hem, o evâmirin yalnız ilâhî olduğuna iman etmek bir cemaati kurtarmıyor. Onlara hakıyla sarılmak, onların gösterdiği yoldan sapmamak içap ediyor.”⁴⁰

Bir vaazında da şöyle der: “Ey cemaat-i Müslimîn! Kur'ân-ı Kerîm tilavet ederken birçok yerlerinde “sümme” lafz-ı celîline tesadûf edersiniz. (Gâfir/Mü'min 40/85, Ahzâb 33/38, Fâtır 35/43, İsrâ 17/77. ayetlerini zik-

³⁸ Abdülkadiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 45. Hz. Ömer'in şiirle ilgisi için bk. Şibli Numânî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, trc. Talip Yaşar Alp, İstanbul 1986, II, 358-365.

³⁹ Safahat s. 343-344. Âkif, dipnotta Arapça metninin tamamını verdiği hadisi şöyle tercüme etmiştir: “Öyle şiir vardır ki, hikmettir; öyle beyan vardır ki, sihirdir.” Bu hadis için bk. Buhârî, “Edeb”, 90; “Tib”, 51; “Nikâh”, 47; Müslim, “Cuma”, 47; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 86, 87; Tirmizî, “Edeb”, 69; “Birr”, 79; Muvatta, “Kelâm”, 7; İbn Mâce, “Edeb”, 41; Dârimî, “Salât”, 199; “İsti'zân”, 68; Ahmed b. Hanbel III, 456; V, 125.

⁴⁰ Abdülkadiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 48, 63.

reder) Kitâbullah'taki sünnet, Rasûlülâh'ın sünneti değildir. Peygamberimizin sünneti cümlemizin malumu. Kur'ân'ın sünneti (Kur'ân'daki sünnet) ise, "Cenabı Hakk'ın ezeli ve ebedî olan kanunu" demektir. Evet, Allahu zülcelâlin bu âlem-i hilkatte cârî birçok kanunları vardır... Bu kanunlar vaz'ı ilâhî olduğu için, insanların tertip ettikleri kanunlar gibi ömürsüz değildir. Tâ ezelde meşîet-i ilâhîye muktezâsınca ibda' olunan bu hükümlerin, bu ahkâmın, bu kavânînin hiçbir maddesi, hatta hiçbir kelimesi, hiçbir noktası değişmez. ... bir tarafa bırakalım da, yalnız insan kümeleri, beşer yığınları demek olan milletler, ümmetler üzerinde hükmünü süren kanûn-ı ilâhîyi tetkik edelim. ... bu kanunun mahiyetini... kitâb-ı hakîminden öğreniyoruz: Ümmet-i İslâmiye'nin dünyada, ukbâda felahını, necatını, saadetini, refahını, sâ mânânını temin eden evâmîr-i ilâhîye yok mu, işte onların her biri Allah'ın bir sünneti yani bir kanunudur.⁴¹

"Allah'ın kitabı, O'nun ... ipidir", "Allah'ın ipi, Kur'ân'dır" gibi ehâdîs-i sahîhaya bakılınca, ayet-i kerimedeki (Âl-i İmrân 3/103) *Habullâh*'ın Kurân olduğu anlaşılır.⁴² Bundan maksat İslâm'dır diyenler de olmuştur. Zaten bu iki tevcih birbirinden ayrı değildir ki. Öyle ya, Kurân İslâm'ın kitabı, İslâm ise o kitabın meâl-i müstetâbıdır.⁴³ "Allah'ın ipi" şeklindeki tavsîf, temsîli bir anlatımdır. Burada, din sağlam bir ipe benzetilerek, ona sımsıkı yapışanın korkunç bir uçurumun derinliklerine düşmekten emîn olacağı ifade edilmiş olmaktadır. Kur'ân, İslâm dini demektir. O halde, kim Kur'ân'a yani İslâm dinine yapışırsa, kendisini her çeşit tehlikeye karşı emniyete almış olur. Tehlikelerin en büyüğü tefrikadır. Âl-i İmrân 3/103. ayet, birlik-beraberliği emretmekte, tefrikayı yasaklamaktadır. Allah'ın emir ve nehiyelerini, kendi hevâ ve hevesimiz istikametinde çekiştirmek suretiyle dinde ihtilâfa düşmemeli ve Allah'ın dinini parça-parça etmemeliyiz.

Âkîf'in şu açıklamaları da bu konuyla ilgili görünmektedir: Cenab-ı Hak sizi sıkı imtihanlara çekmedikçe, siz de sabr u sebat göstermedikçe, cennete

⁴¹ Abdülkadiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 145-146. Âl-i İmrân 3/103. ve Enfâl 8/46. ayetlerini zikreder.

⁴² Bu ayetteki "topluca Allah'ın ipine yapışma" ifadesi, hadislerde de geçmektedir (Muvatta, "Kelan", 20; Müslim, "Akdiye", 10). Kur'ân'ın faziletlerine dair rivayette, onun "habullâh" olma özelliğinden de bahsedilir (Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 37; Tirmizî, "Menâkıb", 31). Kur'ân'ın bu ifadeyle tavsîfi, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesûd'un sözü olarak da nakledilmektedir (Tirmizî, "Sevâbü'l-Kur'ân", 14; Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1).

⁴³ Abdülkadiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 71.

gireriz mi zannediyorsunuz? (bk. Âl-i İmrân 3/142) Yanlış. Sonra, Peygamber (a.s.) buyurdu ki: “İman olmadıkça cennete giremezsiniz...” Malum, fakat alt tarafı var: “Birbirinizi sevmedikçe de mümin olmazsınız.”⁴⁴ Lâkin ben bütün Müslümanları seviyorum. Kalbimde din kardeşlerime karşı hiç buğz, nefret yok. İyi ama muhabbet, şefkat gibi şeyler hep umûr-ı bâttüneydendir. Vücuduna hükmolunmak için, hariçte âsârı, tecelliyatı görülmek lâzım. Yalnız hissiyât-ı kalbiye kâfi olsaydı, Cenabı Hak bu namazları, bu oruçları, bu ibadetleri emretmezdi. Kalben beni tanıyın. Bu kadar kâfi, derdi. Hâlbuki böyle değil. Allah bile ahvâl-i kalbiyemizi, ahvâl-i vicdâniyemizi hâricî eşkâl ile görmek istiyor...”⁴⁵

8. Akla dair rivayetler

Âkif, akla büyük değer verilmesinin sebebini, istidlal yoluyla imana kavuşanların durumuyla açıklar. Yani, tahkiki iman, taklidi imandan çok çok üstündür. O bu görüşünü kuvvetlendirmek için şöyle der: “Hiç benim imanım ile Gazzâlî'nin imanı bir olur mu? Elbette olmaz. Ben hazıra konmuşum. O hazret ise, ömrünü mücahede ile geçirmiş.”⁴⁶

Şairimiz akıl konusunda bildiği bazı rivayetleri şu şekilde aktarır: Efendimiz (a.s.) buyuruyorlar ki: “İnsanın dini, aklından ibarettir. Aklı olmayanın dini de yoktur.” Hadis-i sahih bu. (Yine): “Bir adamın Müslümanlığını, sakın ceffekalem beğenivermeyiniz. Evvela derece-i aklını yoklayınız bakalım” (buyruluyor). Daha birkaç hadis-i şerif var ki, ibare-i şerifesini aynen nakledemeyeceğim, (ama) meallerini söyleyeyim: “Kıyamet günü, herkesin nezdî ilâhîdeki mertebesi, akli miktarında olacaktır. Halk amel-i hayırda bulunur. Lâkin Cenabı Hak sevabı kullarının aklına göre verir.”⁴⁷

9. Din ile dünyanın birbirinden ayrılması, ikisi için de çalışmanın gerekliliği

Âkif bu hususta şöyle der: Şeriat yalnız âhiret için mi? Öyle olsaydı,

⁴⁴ Müslim, “İman”, 93; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 131; Tirmizî, “İsti'zân”, I. Ayrıca bk. Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 56; Ahmed b. Hanbel I, 165, 167.

⁴⁵ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 116.

⁴⁶ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 121-122.

⁴⁷ Hadisçilere göre, akıl konusundaki hadislerin hemen hepsi uydurmadır. Bağdatlı âlimlerden Ebû Süleyman Davud b. el-Muhabber (ö. 206/821) akla dair hadisleri topladığı bir kitap yazmış, sonraki âlimler bu kitapta bulunan hadisleri nakletmişlerdir. Hâlbuki, o hadislerin hepsi mevzû olup, hiçbiri hadis olarak sabit değildir (İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye*, Kuveyt 1393, III, 13. Ayrıca bk. Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, Beyrut ts., II, 20; Münâvî, *Feyzül-kadir* III, 535) Akıl konusundaki hadislerin “tümünün uydurma olduğunu söylemek” yerine, “bir kısmının uydurma, bir kısmının da zayıf olduğunu söylemek” daha doğru olacaktır.

Allah Müslümanları hiç dünyaya göndermez, “ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (A’râf 7/172) imtihanını atlatanları doğrudan-doğruya cennete geçirirdi! Zaten en birinci felaketimiz burada başlıyor: Din ile dünyayı birbirinden ayırmışız. Hâlbuki bunlar başka başka şeyler değil. İşte Kur’ân elimizde, işte Efendimizin bütün sözleri meydanda! Hepimiz görüyoruz, dini dünyadan ayırmışlar mı? “Dünyadan nasibini de unutma!” (Kasas 28/77). Namazda her zaman okuyoruz: “Ya Rab bize hem dünyada iyilik ver, hem âhirette iyilik ver.” (Bakara 2/201). “Dünya için hiç ölmeyecek gibi, âhiret için de yarın ölecek gibi çalış.”⁴⁸ Din, dünyadan ayrı bir şey değil. Dünyasız din durmaz. Hangi milletin dünyası elinden gitmiş ise, dini de gitmiştir. Zira gelen millet, erkân-ı dini de tatil eder.⁴⁹

Rasûlüllah’ın hayatı boyunca din ve dünya için sürdürdüğü çaba için de şairimiz şöyle der: “Allah’ın en sevgili kulu, en son ve en muhterem peygamberi olan o Nebiyy-i Muazzam, dini, kelimetullâhî i’lâ (yüceltmek) için, hiçbir an mücâhededen, fedâkârlıktan geri durmadı. Ömrü saadetleri ibâdât içinde, tâat içinde, mücâhedât içinde, hareketler içinde, faaliyetler içinde

⁴⁸ Hz. Peygamber’e nispeti zayıf olan bu cümlenin, bazı kaynaklarda Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın sözü olarak nakledildiği görülür (İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-âliye* III, 172). Rivayet hakkındaki değerlendirmeler ve farklı bir yorumu için bk. Münâvî, *Fezû’l-kadîr* II, 12.

⁴⁹ Abdülkadiröglü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 122.

geçti... Elindekini avucundakini muhtaçlara vererek, kendisinin ezvâc-ı tâhîrât ile beraber aç yattıkları çok zamanlar vaki olmuştu. Geceleri sabahlara kadar huzûr-ı ilâhîden ayrılmayan, teheccüden fâriğ olmayan Peygamber, gündüzleri bütün ümmetin mesâlihîyle, muâmelâtıyla uğraştıktan başka, Medine'nin en ücra yerindeki fakir bir hastanın ayağına gider, hatırını sorar, bir ihtiyacı varsa def etmeye çalışırdı.⁵⁰

10. İlimin önemi ve fazileti

Âkif, maârifin can alıcı öneme sahip olduğunu şu cümleleriyle dile getirir: "Maârif, maârif!... Bizim için başka çare yok. Eğer yaşamak istersek, her şeyden evvel maârife sarılmamız. Dünya da maârifle, din de maârifle, âhîret de maârifle... Hepsi, her şey maârifle kâim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok, cahiller eline geçince mahvolur. Kur'an'da, Hadis-i Peygamberî'de namütenahi hakâyık (hakikatler) var. Onlar nasıl meydana çıkar? İlimle, irfanla."⁵¹

Şairimiz İslâm'ın ilme verdiği öneme dair şöyle der: "İslâm'ın esasları Kitap ile Sünnette musarrahtır, mazbuttur. İlk nazil olan ayet, *ikra'* (Alak, 96/1) yani "oku" emri ile başlamaktadır. ... dünyada okumayı, yazmayı, ilmi irfanı böyle bir din kadar iltizam eden, emreden, himaye eden diğer bir din tasavvur olunabilir mi? Sonra (Zümer 39/9, Fâtır 35/28, Ankebût 29/43. ayetlerini zikrederek) bunlar gibi daha birçok ayetler, ilmin, erbâb-ı ilmin kadrini, tasavvurun fevkine kadar yükseltmiştir."⁵²

Şiirlerinden de bu konuya dair şu beyitleri misal verebiliriz:

Fakat cahille âlim büsbütün nispet kabul etmez:

O bir kördür, bu lâkin doğru yoldan hiç udûl etmez.

Diyor Kur'an: "Bilenler, bilmeyenler bir değil. Heyhât

Nasıl yeksân olur zulmetle nûr, ahvâ ile emvât!"⁵³

O iman, "farz-ı katîdir" diyor tahsili irfanın⁵⁴

Ne cahil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi dünyanın

O iman, hüsn-i hulkun en büyük hâmisî olmuşken

Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?⁵⁵

⁵⁰ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 175.

⁵¹ Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 114.

⁵² Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 163-164.

⁵³ Safahât s. 137. Zümer 39/9., Fâtır 35/20. ve 22. ayetlerine işaret edilmektedir. /

⁵⁴ "İlim tahsili, her Müslüman'a farzdır" rivayeti için bk. İbn Mâce, "Mukaddime", 17.

⁵⁵ Safahât s. 295.

11. İslâm'ın temizliğe verdiği önem

Âkif temizliğin dindeki yerini şöyle açıklar: Bir kere, bizim bedenî ibadetlerimiz, temizlik üstüne müessesdir. Biz tamamiyle temiz olmadıkça, ne abdest alabiliriz, ne Allah'ın huzuruna çıkabiliriz. Efendimiz (a.s.): “İmanın yarısı, temizliktir, paklıktır” buyuruyor.⁵⁶ Tepeden-tırnağa temizliğe dikkat etmeyen bir Müslüman, altından kalkamayacak vebale girer. Çünkü her gün muayyen zamanlarda eğası üzerine farz-ı ayın olan ve ölümden başka hiçbir özur götürmeyen namazı kabil değil kılamaz. Daha sonra, bilirsiniz ki, Müslümanlar haftada birkaç kere bütün vücutlarını yıkamaya, temizlemeye dinen mecburdurlar.⁵⁷

12. Müslümanların önceki ümmetleri takip etmesi

Efendimiz (a.s.) buyuruyorlar ki: “Benim ümmetim de diğer ümmetlerin uğradıkları hastalığa uğrayacaktır ki, bu hastalık; nankörlük, şımarıklık, hasep neseple öğünmek, dünya için birbirile boğuşmak, yek diğere buğz etmek, birbirini kıskanmak belasıdır. Ümmetim bu belalara tutularak, nihayet haddi aşacak ve bu taşkınlığın arkasından sebebi, mahiyeti meçhul bir kıtal zuhura gelecektir.”⁵⁸ Diğer bir hadis-i şeriflerinde de: “Hiç şüphe yoktur ki, sizler de sizlerden evvelki ümmetlerin tutmuş olduğu yolu tutacaksınız. Onların izini karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. Bu uysallıkta, o ka-

⁵⁶ İçinde bu cümlenin yer aldığı hadis, Ebû Mâlik el-Eş'arî (ra.) tarafından nakledilmiştir. Ancak, hadisin farklı rivayetlerinde, bu cümlenin lâfızlarında bazı değişiklikler vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: “Temizlik imanın yarısıdır” (Müslim, “Tahâret”, 1; Dârimî, “Vudû”, 2; Ahmed b. Hanbel V, 342, 343, 344). “Abdest imanın yarısıdır” (Tirmizî, “Deavât”, 85). “Abdestin güzel alınması imanın yarısıdır” (Nesâî, “Zekât”, 1; İbn Mâce, “Tahâret”, 5). “Abdest imanın yarısıdır, misvak da abdestin yarısıdır” (Münâvî, Feyzu'l-kadir VI, 376). “Temizliğin imanın yarısı olduğu” cümlenin yer aldığı başka bir rivayet de, kimliği açıklanmayan sadece Süleyman oğullarından olduğu belirtilen bir sahâbiden nakledilmiştir (Tirmizî, “Deavât”, 86; Dârimî, “Vudû”, 2; Ahmed b. Hanbel V, 363, 370, 372).

“Temizliğin/abdestin, imanın yarısı olması” hakkındaki açıklamalar için bk. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, Kâhire 1412, III, 126; Münâvî, *Feyzu'l-kadir* IV, 290-291. Nevevî'nin tercihe göre, burada “temizlik” ile “abdest”, “iman” ile de “namaz” kast edilmiştir. Nitekim bir ayette (Bakara 2/143) “namaz” için “iman” denilir. Temizlik, namazın sıhhati için en önemli şart olup, âdetâ şartların hepsinin yerine konmuş, bu yüzden o, sanki namazın yarısı gibi olmuştur. Nesâî ile İbn Mâce'nin bu hadisi muttasıl bir isnatla: “Abdestin güzel alınması, imanın yarısıdır” şeklinde rivayet etmeleri de, kanaatimizce bu görüşü desteklemektedir.

⁵⁷ Abdülkadir oğlu Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 164.

⁵⁸ Bu konuda, kaynaklarda daha sahih başka hadisler olmasına rağmen, Âkif'in tercih ettiği metin budur. Ebû Hüreyre'den nakledilen hadiste Peygamber (a.s.): “Ümmetim (önceki) ümmetlerin hastalığına yalakanacak” buyuruyor, oradakilere: “Yâ Rasûlallah, o ümmetlerin hastalığı nedir?” diye sormuşlar. Bunun üzerine Peygamber (a.s.) şunları saymıştır: “Nankörlük, şımarıklık ve azgınlık, hasep-neseple övünme, dünyalık için birbirine düşman olma, birbirine buğz etme, birbirini çekememe ve nihayet her hususta haddi aşma hâlinin yayılması. (Arkasından da sebebi ve mâhiyeti bilinmeyen bir çarpışma olur).” Bu rivayeti, Hâkim naklede (Müstedrek IV, 168). Parantez içinde verdiğimiz son cümle, matbû kitapta eksiktir. Ayrıca “teşâlhun” kelimesi hatalı olarak “tenâcüş” şeklinde yazılmıştır. Hâkim, bu hadisin isnadının sahih olduğunu söyler, Zehebî de onun bu hükmünü kabul etmiştir. “Sizden önceki milletlere sirayet eden haset ve buğz etme hastalığı, size de sirayet edecektir” cümlesi ile başlayan farklı bir hadis için bk. Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 56; Ahmed b. Hanbel I, 165, 167.

dar ifrata varacaksınız ki, onlar bir kertenkele deliğine girmiş olsalar, siz de arkalarından gireceksiniz” buyuyorlar. Efendimiz bu ikinci hadisi buyurdıkları zaman, ashâbı kiram efendilerimiz: “Ya Resûlallâh! Günün birinde böyle arkalarına düşeceğimiz ümmetler, Yahudiler ile Hıristiyanlar mıdır?” diye sormuşlar. Resûl-i Ekrem Efendimiz de cevaben: “Ya kimler olacak?” buyurmuşlar.⁵⁹

Demek ki bizler, gerek ihtiyarımızla yani bilerek, gerek gaffetimiz yüzünden yani bilmeyerek, başka milletlerin uğradıkları felakete uğrayacakmışız, onların bizi sürüklemek istedikleri uçuruma yuvarlanacakmışız. Efendimiz tarafından bin üç yüz şu kadar sene evvel başımıza geleceği haber verilen ahval tamamıyla zuhura gelmiştir. Fahri âlem Efendimizin nâmütenâhî mucizât-ı seniyyelerinden biri de, ehâdîs-i sahîha kitaplarında senetleriyle, ravileriyle birlikte musarrâh olan, rivayet edilen şu (bu) iki haber-i sâdıktır.⁶⁰

13. İslâm'ın kolaylık dini olması

Evet, İslâm yüsr dinidir, kolaylık dinidir. Efendimiz (a.s.): “Hiç şüphe yoktur ki, bu din sırf kolaylıktır” buyuruyorlar.⁶¹ Ümmet-i merhûmenin mükellef olduğu gerek mâlî, gerek bedenî bütün ibadetler tetkik edilse, gö-

⁵⁹ Buhârî, “Enbiyâ”, 50; Müslim, “İlim”, 6. Krş. Ahmed b. Hanbel III, 94. Benzer metin, İbn Mâce (“Fiten”, 17) ile Ahmed b. Hanbel (II, 527, ayrıca bk. II, 327, 336, 450, 511) tarafından değişik bir isnatla da rivayet edilir. Diğer rivayette, “takip edilecek milletler, Farslar ve Rumlar” olarak zikredilir (Buhârî, “İtisâm”, 14; Ahmed b. Hanbel II, 325).

İlk rivayette, Müslümanların tabi olacağı milletler, “Yahûdiler ile Hıristiyanlar” olarak açıklanırken; ikinci rivayette onların “Fars (Iran) ve Rum (Bizans)” olarak zikredildiğini görmekteyiz. Konu aynı olmakla birlikte iki rivayetin sahâbî râvisi farklıdır: Ebû Sa’îd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre. Şayet Peygamber (a.s.) bu iki sözü ayrı ayrı söylemişse bu durum şu şekilde izah edilir: O, ya kendi zamanında dünyaya bu iki devlet hükmettiği için onları ayrıca belirtmeyi uygun görmüş veya yönetim ve siyasî açılarından bu iki devlete, dinî konularda ise Yahûdiler ile Hıristiyanlara uymayı kastetmiştir (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Beyrut ts., XIII, 254-256).

⁶⁰ Abdülkadirî Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 170-171.

⁶¹ Buhârî, bir hadisin başında geçen bu cümle ve Hz. Peygamber'in “Allah'a en sevimli din, haniflik-kolaylık üzere kurulan dindir” sözünü, bâb başlığı olarak kullanmış, sonra “Din kolaylıktır...” diye başlayan hadisi isnadıyla rivayet etmiştir. Hadisi, metninde küçük farklılıkla yine aynı senetle Nesâî de Sünen'inde tahrîr etmiştir (Buhârî, “İmân”, 29; Nesâî, “İmân”, 28. Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel V, 32, 69). Din hususunda Allah'ın kullarına kolaylık dilemesiyle ilgili ayetler için bk. Bakara 2/185, Hacc 22/78, Tegâbün 64/16. “Kim dinî vazifelerde derinleşmeye çalışır ve kolaylığı bırakırsa, sonunda âciz kalıp mağlup olur.” Hadiste-ki bu cümleyle, ibadetleri en güzel şekilde yapmağa çalışmak değil, insanın kendiliğinden yaptığı tatavvu' türü amellerde bıkınlığa ve mübâlağaya götürecektir derecedeki ifrat kastedilmiştir. Öyle ki, bıkınlık ve yorgunluktan dolayı, daha faziletli ve üzerine farz olan ibâdetlerinde bazı eksikler, hattâ bunları yapma bile söz konusu olabilir. Bu hadiste, şer'î ruhsatları kabul etmeye de işaret vardır. Zira ruhsat olan bir konuda azmetle amel etmek müşkülpesentliktir. Su kullanması zararlı olacak kişinin, teyemmüm etmeyip suyla abdest alması gibi. Hatta böyle yapması, daha sonra kendisi için zaruret hâlinin doğmasına sebep olabilir.

Bu konudaki hadisler; bilhassa “gece namazına, oruca ve cihada teşviki” ihtiva etmekte olup, bu üç ibadeti yapacaklar için en iyi metodu açıklamaktadır: Onlar, âciz duruma düşecek ve bu amelleri hepten terk edecek derecede kendilerini yormamalı, bilâkis yavaş-yavaş ve alıştıranak bunları belli ölçüde yapmalıdır. Böylece, hayatları boyunca, hiç bırakmadan bu ibadetlerine devam edebilirler (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* I, 87-88).

rülür ki hep onun menfaatine, kendi hayrındır. Yoksa Cenabı Hak, *ğaniy-
yün ani'l-âlemândir*. Senin benim, şunun bunun ibadetimizden, tâatimizden
külliyen müstağnidir. Biz, o ibadetlere, o tâatlere muhtacız. Her gün tekrar
tekrar sûre-i ihlâsı okuruz. *Allâhu's-samed* deriz. *Samed* ne demektir, biliyor
musunuz? Kendisi, bütûn kâinattan müstağni, hiçbir hususta kimseye muh-
taç değil, bütûn kâinat her hususta O'na muhtaç, O'na müftekir.⁶²

14. Muhtelif konular

Âkif, yazı ve konuşmalarında, yukarıdaki konuların dışında da bazı ha-
disler kullanır. Son olarak, onun değişik konuları ele aldığı yerlerde söz ko-
nusu ettiği rivayetlere işaret etmek istiyoruz. O, Hz. Ali'nin, "insan" için
şöyle dediğini nakleder: "Sen küçük bir cisim olduğunı sanırsın, ama en
büyük âlem senin içinde gizlidir."⁶³

İçinde bir hadise işaret ettiği bazı beyitleri şunlardır:

Karı tatfiki için bak ne diyor Peygamber:

"Bir talâk oldu mu dünyada, semâlar titrer"⁶⁴

Müsevvifler için dünyada mahvolmak tabiidir

Bu, bir kanun-ı fıtrattır ki, yok tevli: katıdır⁶⁵

Gelelim dine, ne mümkün çalışıp kurtarmak?

"Bede'e'd-dîni ğarîben..." sözü elbet çıkacak⁶⁶

Yılmam ölümünden, yaradan, askerim,

Orduma "gazi" dedi Peygamber'im⁶⁷

"Tergîb yani ibadete ve iyiliğe teşvik maksadıyla olursa hadis uydurma-

⁶² Abdülkadiröğlü Abdülkerim - Nuran, a.g.e. s. 173-174.

⁶³ Safahât s. 64.

⁶⁴ Safahât s. 119. Metni bu şekilde olan rivayeti bulamadık. Mevzû olduğu anlaşılan benzer bir hadis metni şöyledir: "Evleniniz, boşamayınız. Zira boşamadan dolayı Rahmân'ın arşı titrer" (Münâvî, *Feyzu'l-kadir* III, 243; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* I, 304). Talâk konusunda şu rivayet daha meşhurdur: "Allah'ın helaller içerisinde hiç sevmediği iş, boşamadır" (Ebû Dâvûd, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1). Bu söz, bazı kaynaklarda Muhârib b. Disâr İbn Ömer vasıtasıyla Hz. Peygamber'den naklediliyorsa da, Hattâbî'ye göre meşhur görüş onun mürsel ve garîb bir rivayet olduğu yönündedir. Yani, tâbînden Muhârib b. Disâr'ın, bu sözü arada İbn Ömer olmaksızın Rasûlullah'tan nakletmesi daha doğru bulunmaktadır. Hattâbî rivayetin anlamı hakkında da şu açıklamayı yapar: "Buradaki kerahet (sevmemeye), bizatihi talak eylemine değil, geçimsizlik, uyumsuzluk gibi peşinden talakı getiren sebeplere yöneliktir. Zira Allah, talakı muhab kılmuştur. Rasûlullah'ın da hanımlarından birini boşayıp, sonra ona döndüğüne dair rivayet sabittir." (Sünenü Ebî Dâvûd II, 631, dn. 3).

⁶⁵ Safahât s. 136. İsnadı zayıf bir rivayette, Rasûlullah'ın (a.s.) Hz. Ali'ye nasihat ederken, "hayırlı tacir hariç tacir olmamasını" söylediği, "zira tacirlerin, amelde müsevfillerin (işlerini hep sonraya bırakıcı) ta kendileri oldukları" ifade edilmektedir (Ahmed b. Hanbel I, 139).

⁶⁶ Safahât s. 154. Bedee'd-Dinü/el-İslâmü ğarîben... rivayeti için bk. Müslim, "İmân", 232; Tirmizî, "İmân", 13; İbn Mâce, "Fiten", 15; Dârimî, "Rikâk", 42; Ahmed b. Hanbel I, 184, 398; II, 177, 222, 385; IV, 73.

⁶⁷ Safahât s. 507. Herhalde, İstanbul'un fethi ile ilgili hadis (Ahmed b. Hanbel IV, 335; Tabarânî, el-Mu'cemü'l-kebir II, 38; Hâkim, Müstedrek IV, 422) kastediliyor.

nın câiz görülmesinden” dolayı, binlerce hadis uydurulduğunu belirten Âkif, bunun tehlikesine dikkat çeker. Hadis uydurmanın, ne büyük bir mesûliyeti mucip olduğunu etkili bir şekilde anlatır. Bu hususta, “men kezebe...” hadisini hatırlatarak şöyle der:

Kolay mı, ümmeti idlâl edip sefil etmek?
Kolay mı, dini hurâfât içinde inletmek?⁶⁸

Sonuç Yerine

Bilindiği gibi, İslâmî ilimlerin temeli, Kur’ân ve Sünnet’e dayanır. Bu iki kaynağa dair araştırmalar büyük önem arz etmektedir. Nitekim Hafız Âsm, Âkif’e Ahmet Naim’in: “Hadis tercümesi ile meşgul olmaya başlayınca, ondan evvel vaktimi ne kadar zayi ettiğimi anladım. Bu ilim dururken başka şeylerle uğraşmak ne boş şeymiş! Yüksek âlimlerin bu işe verdikleri ehemmiyetin sebebini de şimdi anladım” sözünü aktarıncı, Âkif: “Ya, Hacı Baba (Âkif, Naim bey merhuma böyle derdi) Kur’ân ile meşgul olsaydı, kim bilir ne söylerdi! Hakikaten bizim bildiğimiz şeyler, Kur’ân ve Hadis ilminin ve âlimlerinin yanında hiç kalır” demiştir.⁶⁹ Âkif, gerek *Tefsir Yazıları* ile *Vaaz ve Hutbeleri*’nde, gerekse *Safahât*’ında, hadis olarak aktardığı metinleri hiçbir şekilde senetleriyle nakletmez. Hattâ istisnâî birkaç yer hariç, hadislerin sahâbî ravisini de belirtmez. Yine, onların bulunduğu kaynaklara da işaret etmez. Birkaç yerde, aktardığı rivayetlerin sahih ve sağlam hadisler olduğunu söylemiştir. Bu yüzden Âkif’in hadis kullanımında, “senet ve kaynak bilgisine” yer verilmediğini söyleyebiliriz. Hâlbuki hadislerin değerlendirilebilmesi için bu husus oldukça önemlidir.

Şairimizin kimliğinde, genel İslâm kültürü yanında, elbette hadis kültürü de önemli bir yer tutmaktadır. Görüldüğü gibi o, ele aldığı konulara dair birçok hadis metni aktarmaktadır. Bu hadislerin önemli bir kısmı, güvenilir

⁶⁸ Safahât s. 251-252. Dipnotta, men kezebe... hadisi şöyle tercüme edilir: “Kim, benim ağzımdan bile-bile bir hadis uydurursa, varacağı yer cehennemdir.” Mütevatir kabul edilen bu hadis için bk. Buhârî, “İlim”, 38; “Cenâiz”, 33; “Enbiyâ”, 50; “Edeb”, 109; Müslim, “Zühd”, 77; Ebû Dâvûd, “İlim”, 4; Tirmizî, “Fiten”, 70; “İlim”, 8, 13; “Tefsir”, 1; “Menâkıb”, 19; İbn Mâce, “Mukaddime”, 4; Dârimî, “Mukaddime”, 25, 46. Vâiz geçinlerin ağzından, “dünyanın üzerinde durduğu şey” hakkında bilgi verilirken: “Yerin altında öküz var, onun altında balık / Onun altında da bir zorlu deniz var kayalık” denilmektedir (Safahât s. 385). Öyle anlaşılıyor ki, bu hikâye, Âkif’e göre aslı astarı olmayan hurâfe/uydurma bir rivayettir. Benzer bir rivayet için bk. Hâkim, Müstedrek, IV, 594; Heysemî, *Buğyetü’l-bâhis an zevâidi Müsnedi’l-Hâris*, Medine 1413/1992, II, 845.

⁶⁹ Eşref Edib (Fergan), *Mehmet Âkif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebülü’r- reşad Neşriyatı, İstanbul 1380/1960, s. 197.

hadis kaynaklarında bulunmaktadır. Bir kısmı ise, Hadis ilminin ölçülerine göre zayıf rivayetlerdir. İçlerinde az sayıda da mevzû hadis vardır.

Bize göre, Âkif'in bir miktar zayıf ve az sayıda mevzû hadis kullanmasının sebebi, "senet ve kaynak bilgisine" fazla özen göstermemesidir. Edibimiz, diğer edipler gibi, mütalaa ettiği eserlerden kazandığı birikimiyle, bahsettiği konuya uygun düşen rivayetleri hadis olarak nakledebilmektedir. Onun kültürel birikimi, daha çok, Mevlânâ, Sa'dî gibi İslâm edebiyatının klasik ürünlerini ortaya koyan bilginlerin eserlerine dayanmaktadır. Kanaatimizce Âkif, bazı hadislerin temel hadis kaynaklarında bulunup-bulunmaması ve sahih olup olmadıklarına dair ayrı bir araştırma ve inceleme yapma imkânı bulamamıştır. Kendi açısından buna gerek duymamış da olabilir. Zira bir edebiyatçı olarak o, tabii ki rivayetlerin sıhhat derecesini tespit işiyle değil, topluma vermek istediği mesajların etkili bir dille aktarımıyla meşgul olacaktır.

Âkif'in bir kültür malzemesi olarak kullandığı hadisler, herhalde onun daha önceden çeşitli eserlerden okuyup öğrendiği rivayetlerdir. O, yazılarında ve konuşmalarında, yeri geldikçe genel dinî kültürü ve birikimine binaen hadislere yer vermektedir. Bu yüzden Kur'ân incelemelerine verdiği önemin benzerini hadisler konusunda veremediğini düşünüyoruz.

